

ДИДЕРИКСЕНОВИЯТ МОДЕЛ КАТО ПОВЪРХНИНЕН ЛИНЕАРИЗАЦИОНЕН АПАРАТ ЗА X-БАР ГРАМАТИКИ

Константин Радоев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

THE DIDERICHSSEN MODEL AS A SURFACE LINEARISATION APPARATUS FOR X-BAR GRAMMARS

Konstantin Radoev

Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

<https://doi.org/10.60055/GerSk.2024.4.35-53>

Резюме: Статията представя теоретична съпоставка между описателната сила на два модела на скандинавското (в частност – шведското и датското) изречение – традиционния функционален модел на Пол Дидериксен, разделен на предно, централно и крайно поле, и триделния генеративен X-бар модел, разделен на комплементизаторна фраза (CP или CvP за целите на статията (з. ц. с.), също контекстуална фраза з. ц. с.), флективна фраза (IP или IvP з. ц. с.) и глаголна фраза (vP или LvP з. ц. с.). Фокусът на статията ще бъде върху лявата периферия. Въз основа на предходни изследвания в статията се предлага хипотезата, че тази съпоставка може да бъде основа за повърхнинен линеен модел на българското изречение, подобен на Дидериксеновия, с приложение в преподаването на скандинавски езици на студенти с L1 български, а също и на чужденци, изучаващи български като L2.

Ключови думи: изреченска структура, Дидериксенов изреченски модел, лява периферия, шведски, датски, български

Abstract: The article presents a theoretical comparison between the descriptive force of two models of the Mainland Scandinavian sentence (focusing in particular on Swedish and Danish) – the traditional functional model by Paul Diderichsen, split into a front, center, and final field, and the tripartite generative X-bar model, split into a complementiser phrase (CP or CvP for the purposes of the article, also called the contextual phrase f. p. a.), an inflectional phrase (IP or IvP f. p. a.), and a verb phrase (vP or LvP f. p. a.). The text will focus on the left periphery. Based on previous research, the article puts forward the hypothesis that such a comparison could serve as the starting point for the construction of a surface-level linear model of the Bulgarian sentence, similar to the Diderichsen model. Such a model can have potential application as a tertium comparationis in the teaching of Mainland Scandinavian languages to students with L1 Bulgarian, and for foreigners learning Bulgarian as an L2.

Keywords: sentence structure, Diderichsen sentence model, left periphery, Swedish, Danish, Bulgarian

Изреченските схеми на датския езиковед Пол Дидериксен¹ (1905–1964) представляват модел, който се радва на изключителна популярност както в чуждоезиковото обучение по континентални северногермански езици в България и по света, така и в лингвистичната литература. В последно време множество автори (Platzack, 1998, 2011, Vikner, 1999, Bjerre et al. 2008, Jørgensen, 2009, Tøgeby, 2017, Vikner, Jørgensen 2017, Vikner 2020, Brøseth et al. 2021, Radoev, 2022), работещи в рамките на генеративната граматика, правят съпоставки между Дидериксеновия модел, според който изречението се разделя на предно, централно и крайно поле, и триделния генеративен X-бар модел, който разделя изречението на комплементизаторна фраза (CP или CvP – за целите на статията наречена също и контекстуална (глаголна) фраза, в разрез с традиционното наименование, с цел да се избегне говорене за комплементизатори в главните изречения), флективна фраза (IP, от англ. *inflection*, или з. ц. с.: IvP – флективна глаголна фраза) и глаголна фраза (vP или LvP – лексикална глаголна фраза з. ц. с.).

Тази статия представлява обобщение и частично продължение на тези съпоставки, като в него се поставя хипотезата, че съпоставката би могла да бъде основа за повърхнинен линеен модел на българското изречение, подобен на Дидериксеновия, с приложение в преподаването на скандинавски езици на студенти с първи език (L1) български, а също и на чужденци, изучаващи български като чужд (L2). Това е и основната разлика с досегашните изследвания. Първата цел на статията е да се представят топологичните паралели между двата модела с фокус върху позицията на фундамента у Дидериксен (и набора спецификатори вляво от *sрес*, IP в генеративния модел). Втората цел е като резултат от тази съпоставка да бъде предложена една (основно теоретична) плоска схема на българското изречение, вдъхновена от линеаризацията на българския X-бар модел в духа на Дидериксен. Поради ограничения обем на статията, историята и пълната сила на двете теории ще бъдат представени изчерпателно в бъдещи публикации.

Голяма част от примерите в статията са генерирани от автора; там, където примерите са заети от другаде, това е указано изрично. В бъдещи изследвания резултатите следва да бъдат верифицирани на базата на корпусен материал за българския език.

В най-ранната версия на Дидериксеновия модел от 30-те и 40-те години на XX век (Diderichsen, 1936, 1941, 1946, у Jørgensen, 2009) са обособени три **полета** (макрополета в Radoev, 2022) с общо седем позиции (Radoev, 2022), в които могат да бъдат разположени всички конституенти на датското изречение. Това описание важи и за другите два

¹ Името се транскрибира и като „Дидриксен“, т.е. с произнесена централна гласна /ə/ у Radoev, 2022.

континентални скандинавски езика – шведски и норвежки. Макар и схемата да не е изобразена в оригиналната статия, тя би изглеждала по следния начин, където **s** и **S** (*substantiv*) обозначават позициите на подлога и допълнението, докато с **a** и **A** (*adverbium*) са обозначени адвербиални позиции:

отворен слот v s-a V S-A

Схема 1

За първоначалните цели на статията в детайл ще бъде разгледана не оригиналната версия на модела, а съвременни негови версии, ползвани в работата на Таус Биере, Стен Викнер, Ева Енгелс и Хенрик Йоренсен (Bjerre et al. 2008) а също и на Оле Тогебю (Togeby, 2017), Йоренсен (Jørgensen, 2009) и Викнер и Йоренсен (Vikner, Jørgensen, 2017).

В долната таблица (Схема 2) са посочени термините за макрополетата на датски (горе) и шведски език (долу). Примерите са на т.нар. „обобщен“ скандинавски език в случаите, когато словоформите между шведски и датски език съвпадат. Там, където се различават, датската дума се помества над шведската. Примерът е взет от Викнер (Vikner 2020, 7).

	Forbinderfelt Förbindarfelt Свързващо поле	Forfelt Förfält Предно поле	Neksusfelt – Midtfelt Nexusfält – Mittfält Поле на нексуса или средно поле	Indholdsfelt – Slutfelt Innehållsfält – Slutfält Поле на съдържанието или крайно поле				
		F	v	n	a	V	N	A
1.	og och и	nu сега	har има _{PRES}	Peter Петер	igen отново	poleret полирам _{SUP}	bilen кола _{DEF}	med ståluld със стоманена вълна
								И сега Петер отново е полирал колата със стоманена вълна
2.	og och	Peter	har	-	nu igen	poleret polerat	bilen	med ståluld med stålull
								и Петер сега отново е полирал колата със стоманена вълна.
		-	n	a	v	V	N	A
3.	og och	at att	Peter	nu igen	har	poleret polerat	bilen	med ståluld med stålull
								и че Петер сега отново е полирал колата със стоманена вълна.

Схема 2

За главните изречения в този модел (пр. 1 и 2) се обособяват следните **позиции** за **фразов** материал:

- **F** – фундамент – свободна позиция в лявата периферия на изречението, една-единствена позиция за един-единствен конституент (с някои уговорки – например когато във фундамента се премести транзитивен глагол с допълнението си, т.е. преместване от типа [V N] -> F). Във фундамента обикновено се ситуира подлогът (пр. 2), но от информационноструктурни съображения могат да се преместят и други

конституенти (пр. 1). Позицията може да бъде запълнена с материал от **n**, **N**, **A**, много по-рядко от **a**, **v** или **V**. В тази позиция се вмъкват:

- дискурсно достъпни аргументи на глагола (подлог в неутрален словоред и допълнение в маркиран словоред; те могат да се намират и в лява дислокация с резумптивен кореферентен прономинален фундамент (Eide 2011, Josefsson 2012));
- обстоятелствени пояснение за място, време (също могат да се намират в лява дислокация с резумпция (Eide 2011, Josefsson 2012));
- **v** – спрегнатата глаголна форма; това е небезизвестната позиция V2;
- **n** – подлог при фундамент, запълнен с друг конституент;
- **a** – изреченски адвербиали (отрицания, модални частици, наречия за време);
- **V** – неспрегнати глаголни форми; глаголни частици в шведския;
- **N** – валентно свързани именни аргументи на глагола; предикативни имена;
- **A** – валентно несвързани обстоятелствени пояснения (и някои свързани – проблем за анализа според Jørgensen 2009, 6); глаголни частици в датския.

Подчиненото изречение (пр. 3 в схема 2) има идентично крайно поле (т.е. голяма част от конституентите имат идентични позиции като в главното изречение), но:

- няма фундамент;
- подлогът **винаги** е в първа позиция (освен в цитиращи допълнителни изречения с комплементизатора ЧЕ: *at* (да.), *att* (шв.);
- отрицанието винаги стои пред глагола;

Пред схемите на главното и подчиненото изречение е обособена и позиция за съчинителни съюзи: т.нар. **свързващо поле**: *forbinderfelt* (да.) или *förbindarfält* (шв.)

Позициите в двете схеми се делят на три полета:

- **начално поле** с фундамент или подчинителен съюз,
- **средно поле** с подлог, спрегнат глагол и изреченско наречие,
- **крайно поле** с неспрегнат глагол, глаголни частици, валентно свързани комплементи и свободни глаголни депенденти.

В исторически план моделът е допълван от множество лингвисти в областта на скандинавския синтаксис, най-важните от които са моделите на Ерик Хансен (Hansen 1970), Оле Тогебю (Togeby 2003) и Хансен и Хелтофт (Hansen & Heltoft 2005). Тези разработки внасят множество допълнителни позиции в оригиналния модел, които имат за цел да разрешат някои от проблемите му, но детайлността им ги натовазва с множество от пречките, които стоят и пред генеративния модел и които ще бъдат разгледани по-долу.

Като междинно обобщение трябва да се отбележи, че моделът на Дидериксен притежава изключително голяма описателна сила в научен план, която се пренася и в чуждоезиковото обучение по скандинавските езици. Схемата е един от основните методи за преподаване и анализ на синтаксиса на шведския, датския и норвежкия език в рамките на бакалавърската програма „Скандинавистика“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и продължава да бъде важно средство за топологично описание на скандинавския синтаксис. За жалост, моделът в тази му форма не е способен да обхване повърхнинния синтаксис на българския език – нито в главни, нито в подчинени изречения – което представлява известна трудност при преподаването на скандинавските езици на студенти с L1 български език. За щастие, изход от този проблем съществува.

През годините функционалистично-формалният модел на Дидериксен често бива сравняван с функционални модели, които разграничават три или четири слоя на изречението: контекстуален, граматически и пропозиционален (Heltoft 2016, 80, вж. Vjerre et al. 2008, 150 за модел с до пет слоя). Дидериксеновата схема, състояща се от предно, средно (граматическо) и крайно (съдържателно) поле, съответства отлично на тази тридялба, а освен това и на изреченската структура според различни X-бар граматика: CP-IP-VP, състояща се от комплементизаторна фраза (CP или C_vP – също наричана контекстуална глаголна фраза в настоящата статия), флективна фраза (IP, от англ. *inflection*, или I_vP – флективна глаголна фраза) и глаголна фраза (vP или L_vP – лексикална глаголна фраза), която също е съобразена с функционалната тридялба на изречението:

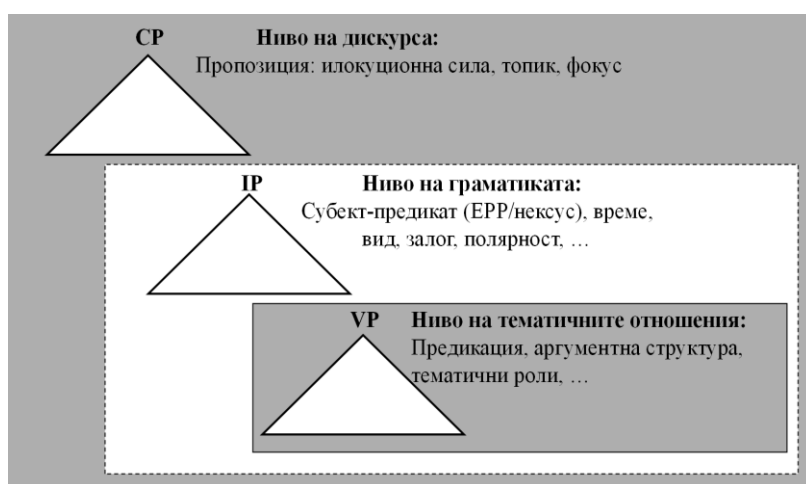

Схема 4

(по Vjerre et al. 2008, 151 и Vikner, Jørgensen 2017, 161)

Тази „приемственост“ между функционалната и формалната лингвистика намира израз в работата на Стен Викнер (Vikner 2020; Vikner, Jørgensen 2017) и Кристер Плацак (Platzack 2009).² Викнер и Плацак предлагат обобщен модел на скандинавското изречение,

² Други важни трудове са Brøseth et al. 2021, Vikner, Jørgensen 2017, Tøgeby 2017, Vjerre et al 2008 и др.

който обединява двете схеми в една в съответствие с генеративния X-бар модел. В схема 5 е дадена опростена версия на X-бар модел за пр. 1 и 3 от сх. 2, наложен върху Дидериксеновия модел, показваща съответствията между позициите в дървесната и плоската структура. Схемата е взета от Викнер (Vikner 2020, 7).

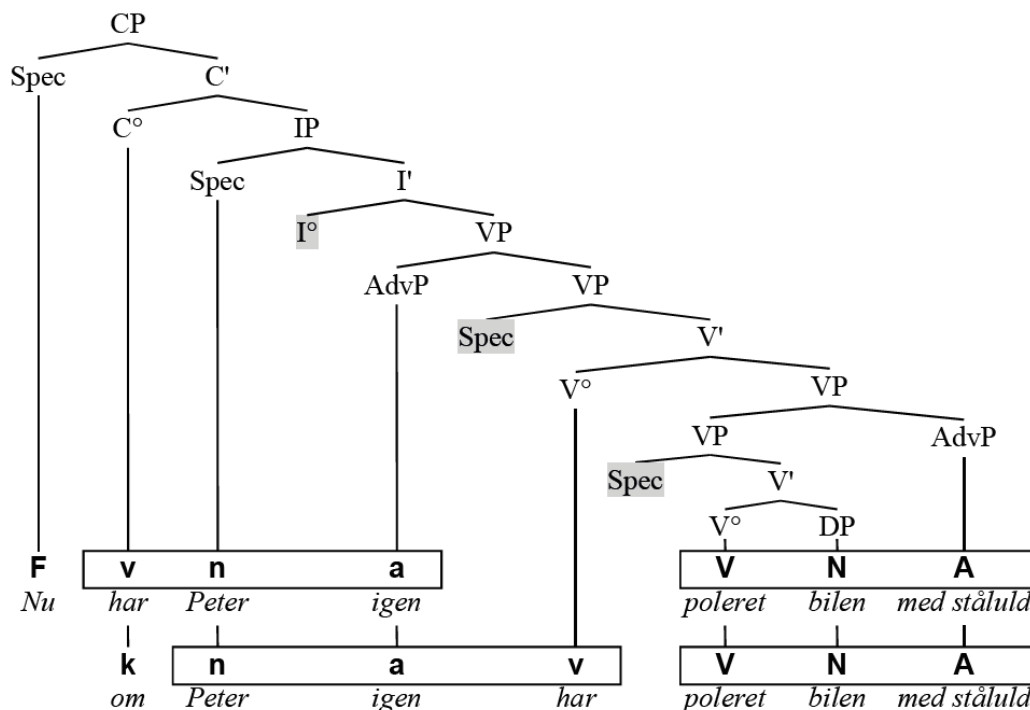

Схема 5

Традиционното място V2 Плацак назовава шв. *typplats* (дат. *typeplads*) (Platzack 2009, 50) – типово място на изречението, тъй като в него се позиционират или спрегнати глаголни форми, или комплементизатори, което е формален маркер за типа изречение, с който се работи – главно или подчинено. Това решение се обосновава с генеративния постулат, наречен „финитност на изречението“ (или на контекстуалната фраза CP). В скандинавските езици този признак е слаб, съответно изисква да бъде произнесен на равнището на фонологичната форма посредством запълване на опората на контекстуалната (глаголна) фраза SvP (или на спецификаторната ѝ позиция) с някакъв произносим лексикален материал – обикновено финитна глаголна форма или комплементизатор. В главните изречения глаголната опора v^0 или $auxV^0$ се премества чрез движение v-до-C, а в подчинените изречения позицията е запълнена от генериран в нея комплементизатор. Допълнително доказателство за комплементарната дистрибуция на глагола и комплементизатора в C^0 е фактът, че и глаголтът, и комплементизаторът може да командва флективната глаголна фраза чрез т.нар. **верум-фокус** (Platzack 2009, 47):

4. Jag **VET** att han kommer.

Аз **ЗНАМ**.PRES че той идва.PRES

Аз знам, че той ще дойде.

5. Jag frågade **OM** han kunde komma.

Аз попитам.PRET **ДАЛИ** той може.PRET дойде.INF

Аз попитах дали той може да дойде.

В главните скандинавски изречения *spec,CvP* – спецификаторната позиция на контекстуалната глаголна фраза *CvP* е еквивалентна на фундамента и изисква различни видове А- или А'-движения, които да задоволяват периферни признаци на опората C^0 посредством преместване на лексикален материал от аргументна или неаргументна позиция (пр. 1, 2). Глаголната опора v^0 , преместена в C^0 на *CvP* в главно изречение, не е бариера за придвижване на елементи към *spec,CvP*.

В подчинените изречения обаче се появяват ограничения. В пр. 6 и 7 в *spec,CvP* са преместени само к-думи; в пр. 8 и 9 подлогът е останал *in situ* във *vP*, което прави изреченията неграматични. В пр. 10 и 11 са дадени допълнителни изречения с комплементизатор; всички произнесени комплементизатори (*om, att, som*) представляват бариери за придвижване и не позволяват какъвто и да е материал да се премести в *spec,CvP* (пр. 12, 13 в сравнение с граматичните пр. 10, 11):

6. Jag vet inte [*spec,CvP vad* [$C \emptyset$? [*spec,IvP Peter* [I^0 har [*vP Peter* polerat *vad*

Аз знам.PRES не какво Петър има.PRES полирам.SUP

Аз не знам какво е полирал Петър / Аз не знам Петър какво е полирал.

7. Jeg ved ikke [*spec,CvP hvornår* [$C \emptyset$? [*spec,IvP de* [*vP kommer de* *hvornår*

Аз знам.PRES не кога те идвам.PRES

Аз не знам кога ще дойдат те / Аз не знам те кога ще дойдат.

8. *Jag vet inte [*spec,CvP vad* [$C \emptyset$? [*IvP* [I^0 har [*vP Peter* polerat *vad*

Аз знам.PRES не какво има.PRES Петър полирам.SUP

Аз не знам какво е полирал Петър.

9. *Jeg ved ikke [*spec,CvP hvornår* [$C \emptyset$? [*IvP* [*vP kommer de* *hvornår*

Аз знам.PRES не кога идвам.PRES те

Аз не знам кога ще дойдат те.

10. Jag vet att Peter har polerat bilen.

Аз знам.PRES че Петер има.PRES полирам.SUP кола.DEF

Аз знам, че Петър е полирал колата.

11. Jeg undrer om de kommer i aften.
 Az чюдя-се.PRES дали те идвам.PRES довечера
 Az се чюдя дали те ще идват довечера.
12. *Jag vet Peter att har polerat bilen.
 Az знам.PRES Петер че има.PRES полирам.SUP кола.DEF
 Az знам, *Петър* че е полирал колата.
13. *Jeg undrer i aften om de kommer.
 Az чюдя-се.PRES довечера дали те идвам.PRES
 Az се чюдя *довечера* дали ще дойдат.
14. *flickan (*Peter) som *(Peter) hade inviterat.
 момиче.DEF (*Петер) дето *(Петер) имам.PRET поканя.SUP
 момичето, *Петър* дето го беше поканил.

В подчинените скандинавски изречения (пр. 6–14) спецификаторната позиция *спес,СvP* може да бъде два вида:

- **достъпна:**

- в случая на произнесен имплицитен въпросителен комплементизатор ($\emptyset?$ в примери 6-9), който изисква преместване на конституент, поставен под въпрос (т.е. к-дума или v-дума), в *спес,СvP*; това позволява въпросителна фраза да се премести в спецификаторна позиция, за да бъде произнесен въпросителният комплементизатор;

- косвените въпросителни изречения с к-дума имат псевдофундамент, който все пак изисква прав словоред с отрицание, вклинено пред глагола (вж. неграм. пр. 8, 9), поради следните причини:

- позицията C^0 , която обикновено се запълва от v^0 или $auxV^0$ в главно изречение, е блокирана от косвен въпросителен комплементизатор, който не позволява преместване на друг материал в C^0 ;

- от горното следва, че v^0 или $auxV^0$ остава *in situ*;

- позицията *спес,СvP* е запълнена, поради което подлогът остава в *спес,lvP*, където му бива приписан именителен Падеж; ако подлогът е поставен под въпрос, то той се премества в *спес,СvP*; признакът именителен Падеж трябва да бъде произнесен, поради което комплементизаторът получава фонетичната форма *som* (шв.) или *der* (да.)

в изречения от типа *Jag vet inte vem som kommer* или *Jeg ved ikke hvem der kommer* – комплементизаторът *som* или *der* маркира номинатив;

- **недостъпна във всички други случаи (пр. 10–14):** комплементизаторът не позволява да се премести материал в позицията *spec, CvP*.

В контраст със скандинавските изречения българската спонтанна реч позволява топикализиращи и дислокационни премествания и в двата случая, които са невъзможни на скандинавски, а също и в изречения с *к-думи* (преводите на пр. 12–14 са граматични или поне допустими в устна реч; вж. също и 15–21). От съображения за пространство не всички примери са представени с фразова маркировка и не са показани структурите на всички примери, в които подлогът се намира в *spec, IvP* – това е поначало граматична конструкция. В пр. 15, 16, 20 и 21 са демонстрирани йерархични позиции вляво от комплементизатор, в които скандинавските езици не позволяват премествания, а българският позволява; в пр. 20 и 21 е демонстрирана лявата периферия на релативи. В останалите примери е показан единствено контрастът в граматичността на изреченията. Необходимо е да се отбележи, че спецификаторните позиции на голямо и малко *CP*, които са функционално еквивалентни на позициите *spec, FocP* и *spec, TopP*, ползвани от някои автори; на този етап не се използват тук с цел да бъде запазена консистентността на формалния апарат. Не е сметнато за необходимо да бъдат преведени скандинавските примери, тъй като представляват дословен превод на българските примери с идентичен (но аграматичен за континенталните скандинавски езици) словоред:

15. Знаеш ли [*spec, cP* Петър [*spec, CvP* кога [*IvP* [*spec, IvP* *Петър* [*I* ще дойде [*vP* *дойде* *Петър*
- a. *Vet du Peter när kommer?
b. *Ved du Peter hvornår kommer?
16. Знаеш ли [*spec, cP* Иван [*C⁰* дали [*IvP* [*spec, IvP* *Иван* [*I⁰* е [*vP* [*V⁰* поканил Петър?
- a. *Vet du Ivan om har inviterat Peter?
b. *Ved du Ivan om har inviteret Peter?
17. Знаеш ли Петър дали са го поканили?
- a. *Vet du Peter om de har inviterat?
b. *Ved du Peter om de har inviteret?
18. Чух, Петър че го бил поканил.
- a. *Jag hörde Peter att hade inviterat honom.
b. *Jeg hørte Peter at havde inviteret ham
19. Знаеш ли Петър кого е видял?

a. *Vet du Peter vem har sett?

b. *Ved du Peter hvem har set?

20. Петър се запозна с момичето, [спес,сvP Иван [C дето [IvP [спес,IvP *Иван* [clP го [I покани [vP *Иван покани го-кое*

a. *Peter lärde känna flickan Ivan som hade inviterat

b. *Peter lærte pigen at kende, Ivan som havde inviteret

21. момичето, [спес,сvP Иван [спес,CvP което [C *кое*-[C *то* [IvP [спес,IvP *Иван* [clP го [I покани [vP *Иван покани го-кое*

a. *flickan, Ivan som hade inviterat

b. *pigen, Ivan som havde inviteret

Генеративният модел, използван до този етап в статията, има едно явно предимство пред Дидериксеновия модел, което си личи най-вече при описанието на българския език: описателната и обяснителната адекватност на много по-достъпната лява периферия на българското изречение.

Друга силна страна на X-бар структурата на CvP е обяснителната ѝ сила по отношение на йерархичната организация на конституентите – например к-командните зависимости в управлението и свързването на анафори и прономинални елементи. На тази страна няма да бъде обърнато детайлно внимание тук, тъй като тя е добре описана за трите разглеждани езика (и норвежки) във Faarlund 2019, Vikner 2021a, Vikner 2021b, Bjerre et al. 2008, Vikner, Jørgensen 2017 и др.

Лявата и дясната периферия кодират прагматичните и информационноструктурните особености на изречението и поради това са обект на множество изследвания в общия профил на генеративната граматика, като основоположници на тези изследвания най-вече са италианците Гулиелмо Чинкуе (Cinque, Rizzi 2008, 2012 и др.) и Луиджи Рици (Rizzi 1997, 2004 и др.). За лявата периферия на българското и континенталноскандинавското (шведско, датско и норвежко) изречение е писано много; за българския език някои важни изследвания са тези на Катрин Рудин (Rudin 1986), Илияна Кръпова и Гулиелмо Чинкуе (Krapova, Cinque 2003, 2005, 2008), Мила Димитрова-Вълчанова и Ларш Хелан (Dimitrova-Vulchanova, Hellan 1999), Йовка Тишева и Марина Джонова (Tisheva, Dzhonova. 2006, 2007) и др. Сред генеративните изследвания на лявата периферия на континенталноскандинавските езици (вкл. и норвежки) могат да бъдат споменати Brandtler, Håkansson 2017, Egerland 1998, Eide 2011, Holmberg 2020, Josefsson 2012, Nyvad et al. 2017, Platzack 2012, Rizzi 2019, като списъкът далеч не е изчерпателен.

Детайлната структура на лявата периферия е описана от Луиджи Рици за италианския език през 1997 година (Rizzi 1997); в нея илокуционната сила на изречението се кодира в опората на ForceP, която доминира топикалната фраза TopP*, от своя страна доминираща фокалната фраза FocP, която е надредна над втора топикална фраза TopP*, под която се кодират финитността на изречението (FinP). Това е структурата на комплекса CP, доминиращ флективната фраза IP:

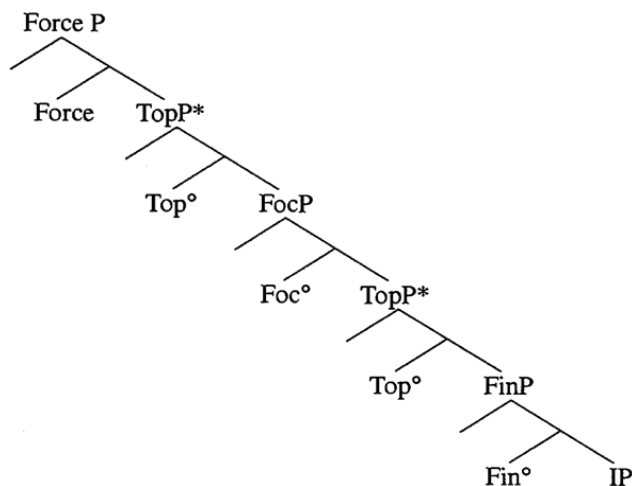

Схема 6
(Rizzi 1997)

С лявата периферия се свързват множество процеси – преместването вляво (англ. *fronting*, букв. „опредняване“) на к-изрази (и множественото преместване на к-изрази в българския език – *multiple wh-fronting* (Крарова, Cinque 2003, Rudin 1986)), топикализации, леви дислокации – лява дислокация с копие (англ. *Copy-Left Dislocation*, CLD) и лява дислокация с клитика (англ. *Clitic-Left Dislocation*, CLLD), описани подробно в Крарова, Cinque 2005, 2008 и Eide 2011.

За множественото преместване вляво на к-изрази в българския е описана йерархия на к-думите, спазваща принципа на превъзходството (англ. *superiority*, Крарова, Cinque 2003). Йерархията е дадена в схема 7:

Clitic-resumed	D-linked wh-Topic wh-	non-D-linked wh-								
(на) кой... (N)	(на) кой... (N)	кого	на кого	кога	къде	какво	какво	как		
кого	(кого)					колко (N)	(на) колко	(N)		
на кого	(на кого)									
*?какво	какво									
	къде/кога									

Схема 7

В схема 8 е представена фината структура на постконтекстуалния (след CP) фронтален клитичен комплекс на българското изречение у Dimitrova-Vulchanova, Hellan 1999:

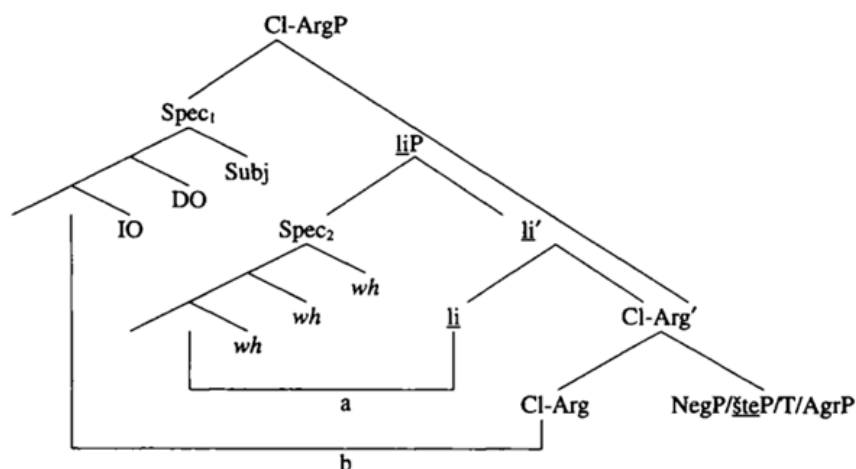

Схема 8

(Dimitrova-Vulchanova,
Hellan 1999, 503)

Възможна линейзация на този модел на подредба на клитичния комплекс се може да бъде открит у Franks (2009, 92), като този модел може да бъде поместен в съответната позиция вляво от глагола в една едноизмерна схема на българското изречение à la Дидериксен:

AUX (без *e*) > DAT > ACC > *e*

Това е само част от формализмите, с които се описва структурата на лявата периферия на изречението на българския език. Тяхното формално изобилие е педагогически неадекватно в ранните етапи на езиковото обучение, но демонстрира йерархически зависимости в структурата, които могат да бъдат линейризирани в плосък модел, в който обзримо могат да бъдат представени повърхнинните конфигурации за сметка на детайлите в генеративното описание.

Дясната периферия остава извън пределите на тази статия; тя може да бъде анализирана като състояща се от коментарни, топикални или фокални позиции, присъединени като десни адюнктни сестри на CvP, огледални на лявата периферия. Едно (неподплатено) предположение на автора е, че дясната периферия се състои или от коментарни реализации на оригиналните позиции на аргументите на глагола, или от редуцирана CvP структура, адюнгирана към LvP.

В съпоставителен план двата модела на изреченската структура – генеративният и Дидериксеновият – всъщност споделят **три важни допирни точки**:

1. триделна структура на изречението;
2. наличието на слотове за аргументи и глаголни опори;

3. премествания – що се отнася до модела на Дидериксен, първоначално се говори за запълване на позиции, но приемствеността с генеративния модел води до все по-често говорене за премествания – предимство, което би могло да намери приложение в преподаването на теоретичен синтаксис в специалност „Скандинавистика“, специфично за шведски и датски език.

Основната сила на Дидериксеновия модел е простотата за запомняне на структурата му с простите формули $k F v n a V N A$ (за главно изречение) и $k B I n a v V N A$ (за подчинено), или с обобщената формула $konj. (F)^* TYP^* n a v^* V N A$, в която достъпността на позицията $(F)^*$ е зависима от съдържанието на позицията TYP^* (*sbjn.* или *v*), което, от своя страна, зависи от движението на опората v^* .

Някои от слабите страни на Дидериксеновия модел (и на подобни на него модели за българския език) са обобщени по-долу:

- не обхваща йерархически зависимости и *k*-командване;
- не обхваща аргументната структура, семантичните отношения между аргументите, разграничаването на адюнкт от комплемент; не дефинира структурно:
 - аргументите, включително и предложните такива;
 - адюнктите, включително и предложните такива;
- не дефинира vP като самостоятелен фразов материал, а разделя глаголната опора и допълнението на два отделни слота, което противоречи на фактите, че vP е конституент: глаголната фраза може да се появи в *spec, CvP* с допълнението си:

[CP[spec, CP [vP kysst henne]][C' [C0 har][IP[spec, IP jag][NegP [spec, NegP inte][VP ...
 целуна.SUP нея има.PRES аз не
 Да съм я целунал, не съм...]

(пример от Holmberg, Platzack 2005)

В обобщение – Дидериксеновият модел е до голяма степен описателен и обхваща добре структурата на континенталноскандинавското изречение, но не е способен в структурен план да разграничи някои положения, които генеративният модел може да разреши и да обясни. В генеративната граматика проблемите на Дидериксеновия модел се разрешават формално с позиции за вмъкване на лексикалното съдържание в структурата на глаголно-изреченския комплекс: номиналните аргументи се вмъкват (и преместват) в спецификатори, а адюнктите са цели фрази (или опори), които се присъединяват като сестри към други цели фрази (или опори).

Слаба страна в генеративния X-бар модел на късната теория на управлението и свързването (и особено в картографския синтаксис) е огромният набор от функционални

позиции, които невинаги се проявяват на повърхността на изречението и служат за линеализиране на конституентите. Подобна забележка може да бъде отправена и към модела на Дидериксен, макар там празните слотове да са далеч по-малко.

В този смисъл и двата модела – Дидериксеновият и генеративният – не са изцяло адекватни за описанието на скандинавския синтаксис. При тези обстоятелства възниква въпросът: защо е необходима такава съпоставка и с какво може да бъде полезна тя?

Въпреки че в генеративната граматика в исторически план са били предлагани неконфигурационни анализи на българския словоред, подчертаващи свободата на словоредата (Rudin 1986, 3, 118, 200, 206; Pentchev 1991), конфигурационният анализ на българското изречение е основният, застъпен в наши дни (вж. напр. Harizanov 2014): изречението е анализируемо от строго конфигурационна гледна точка, точно както постулира и Дидериксеновият модел. От това следва, че съответствията между X-бар и Дидериксеновия модел в скандинавските езици биха били приложими и в описанието на българския език в чисто лингводидактичен план, като двуизмерната X-бар структура бъде сведена до едноизмерен линеен ред à la Дидериксен:

Лява периферия					Грамматическо поле				Лексикално поле (Дясна дислокация?)		
Топик	Фокус	Илокуция	Топик	Фокус	Клитики	(A)	Спр. гл. ф.	(A)	Неспр. гл. ф.	(A)	Adv
св. п.	св. п.	св. п.	св. п. (подлог?)	св. п.							

Схема 10

Този модел е, разбира се, несъвършен и на този етап представлява теоретичен постулат, който предстои да бъде тестван върху емпиричен материал и кристализиран в множество различни пермутации, преди да бъде сметнат за приложим, като претърпи и редица корекции.

Настоящата теоретична съпоставка представлява ядро на проект, който ще има за цел да съпостави еквивалентните конструкции в лявата и дясната периферия в повърхнинен и дълбинен план. В теоретичен план ползите са очевидни – съпоставката би дала обяснения за процесите, стоящи зад движенията вляво на конституентите в типологически различни езици – българския и континенталните скандинавски. В теоретико-практически план изграждането на повърхнинен модел за българския език в духа на Дидериксен би представлявал терциум компарационис при преподаването на скандинавски езици на българи и български език на чужденци – именно поради успехите и елегантността на Дидериксеновия модел в изучаването на скандинавските езици.

Разбира се, на този етап моделът е несъвършен – невъзможно е в толкова кратко изследване на един-единствен изследовател да бъдат обхванати всички възможни

пермутации на линейния синтаксис на българския език – затова някои насоки за бъдещи изследвания биха били конструкциите:

- 1) да [ГЛАГОЛ]иш Е [ПРИЛАГАТЕЛНО].NEUTR в сравнение със скандинавските
att [VERB]a ÄR [ADJEKTIV] .NEUTR (шв.) и at [VERB]e ER [ADJEKTIV] .NEUTR (дат.);
- 2) презентативни конструкции с неакузативи и неергативи;
- 3) топиализация (без копия), дислокация (с копия), висящ топик (с или без кореферентни конституенти в изречението);

От изключителна важност би било създаването на плосък модел на лявата периферия, в който коректно да бъдат отразени съответствията между българските и скандинавските премествания вляво. Създаването на модел на дясната дислокация не е сред целите на статията, но също изглежда необходим.

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

Bjerre, Tavs, Eva Engels, Henrik Jørgensen, Sten Vikner. 2008. “Points of convergence between functional and formal approaches to syntactic analysis.” *Working Papers in Scandinavian Syntax* 82, 131–166.

Brandtler, Johan, David Håkansson. 2017. “V2 eller V3? Om preverbal placering av adverbial i svenskan.” *Norsk Lingvistisk Tidsskrift, Årgang 35*, 11–26.

Brøseth, Heidi, Melum Eide, Kristin, Tor A. Åfarli (red.) 2021. *Språket som system: norsk språkstruktur*. Bergen: Fagbokforlaget Bergen.

Christensen, Ken Ramshøj. 2017. “Træstruktur i en skov af fortolkninger.” *Nydanske Sprogstudier NyS* 52-53, 11–38.

Cinque, Guglielmo, Rizzi, Luigi. 2008. “The Cartography of Syntactic Structures.” *STiL – Studies in Linguistics*, 2, 43–59.

Cinque, Guglielmo, Rizzi, Luigi. 2012. “The Cartography of Syntactic Structures.” In *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*, edited by Bernd Heine and Heiko Narrog, 51–66. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199544004.013.0003>

Diderichsen, Paul. 1936. “Prolegomena til en metodisk dansk Syntax.” In *Forhandlinger paa det ottende nordiske Filologmøde i København den 12-14 August 1935*, edited by Ebbe Spang-Hanssen, Viggo Brøndal and Johannes Brøndum-Nielsen, 41–46.

Diderichsen, Paul. 1941. *Sætningsbygningen i skaanske Lov*. København: Ejnar Munksgaard.

Diderichsen, Paul. 1946. *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.

Dimitrova-Vulchanova, Mila, Lars Hellan. 1999. “Clitics and Bulgarian clause structure.” In *Eurotyp. Volume 5: Clitics in the Languages of Europe, Part 1*, edited by Henk van Riemsdijk, 469–513.

Egerland, Verner. 1998. "On Verb-Second Violations in Swedish and the Hierarchical Ordering of Adverbs." *Working Papers in Scandinavian Syntax*, Vol. 61, 1–22.

Eide, Kristin Melum. 2011. "Norwegian (non-V2) declaratives, resumptive elements, and the Wackernagel position." *Nordic Journal of Linguistics*, Volume 34, Special Issue 2: *The Nordic Languages and Typology*, 179–213. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0332586511000163>

Fant, Lars, Inge Bartning and Rakel Österberg. 2021. "The left and right periphery in native and non-native speech – A comparative study between French L1/L2, Spanish L1/L2 and Swedish L1." *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* 2021, 59(1), 87–120. DOI: <https://doi.org/10.1515/iral-2019-0095>

Faarlund, Jan Terje. 2019. *The Syntax of Mainland Scandinavian*. Oxford: Oxford University Press.

Franks, Steven. 2008. "Clitic Placement, Prosody, and the Bulgarian Verbal Complex". *Journal of Slavic Linguistics*, Volume 16, Number 1, Winter - Spring 2008, 91–137. DOI: <https://doi.org/10.1353/jsl.0.0011>

Gutzmann, Daniel, Katharina Hartmann and Lisa Matthewson. 2020. "Verum focus is verum, not focus: Cross-linguistic evidence", *Glossa: a journal of general linguistics* 5(1), 51. DOI: <https://doi.org/10.5334/gjgl.347>

Hansen, Erik and Lars Heltoft. 2003. *Grammatik. Syntaks*. Roskilde: University of Roskilde.

Hansen, Erik and Lars Heltoft. 2011. *Grammatik over det danske sprog*. s.l.: Syddansk Universitetsforlag.

Hansen, Erik 1970. "Sætningsskema og verbalskemaer". *Nydanske Studier* 2, 115–141.

Harizanov, Boris. 2014. "On the Mapping from Syntax to Morphophonology". Dissertation. UC Santa Cruz: <https://escholarship.org/uc/item/82m2c0fq>

Heltoft, Lars. 1986a. "Topologi og Syntaks". In *Nydanske Studier 16-17*, 105–130.

Heltoft, Lars. 1986b: "The V/2 Analysis - A Reply from the Diderichsen Tradition." In *Scandinavian Syntax*, edited by Östen Dahl and Anders Holmberg, 50–66.

Heltoft, Lars. 1992a. "Topologiens plads i en sprogteori". In *Lingvistisk Festival = Sprogvidenskabelige Arbejdsrapporter fra Københavns Universitet 2/1992*, edited by Frans Gregersen, 67–98.

Heltoft, Lars. 1992b. "The Topology of Verb Second and SVO Languages. A Study in the Sign Function of Word Order". *Copenhagen Studies in Language* 15, 13–64.

Heltoft, Lars. 2016. "Topologisk og kombinatorisk syntax som alvorligt ment skelnen". *Ny forskning i grammatik*, vol. 23, 71–91.

Herslund, Michael. 1986. „The Double Object Construction in Danish“. In *Topics in Scandinavian Syntax*, edited by Lars Hellan and Kirsti Koch Christensen, Dordrecht: Springer Netherlands, 125–47. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-009-4572-2_7

Holmberg, Anders and Christer Platzack. 2005. "The Scandinavian Languages" In *The Oxford Handbook of Comparative Syntax*, edited by Guglielmo Cinque and Richard S. Kayne. Oxford: Oxford University Press, 420–458.

Holmberg, Anders. 2020. "On the Bottleneck Hypothesis of V2 in Swedish." In *Rethinking verb second*, edited by Rebecca Woods and Sam Wolfe, Oxford: Oxford University Press, 40–60.

Horne, Merle, Mikael Roll. 2012. “Swedish as a [+Continuity] language: left-edge prosody and right-edge morphosyntax.” In *Discourse and Grammar : a Festschrift in Honor of Valéria Molnár*, edited by Johan Brandtler, David Håkansson, Stefan Huber, Eva Klingvall, Lund: Lund University Centre for Languages and Literature, 333–341.

Josefsson, Gunlög. 2012. “What's first?: on the left periphery in Swedish declaratives.” *Discourse and Grammar: a Festschrift in Honor of Valéria Molnár*, edited by Johan Brandtler, David Håkansson, Stefan Huber, Eva Klingvall, Lund: Lund University Centre for Languages and Literature, 359–372.

Jørgensen, Henrik. 2009. “The Diderichsen Sentence Model - a flexible tool in syntactic analysis.” *Nordlyd* 35: s.p. <https://tildeweb.au.dk/au132769/papers/joer09b.pdf>

Krapova, Iliana and Guglielmo Cinque. 2003. “On the Order of wh-Phrases in Bulgarian Multiple wh-Fronting”. In *Formal Description of Slavic Languages: The Fifth Conference*. Leipzig: Peter Lang, 318–336.

Krapova, Iliana, Guglielmo Cinque. 2005. “Two Asymmetries between Clitic Left and Clitic Right Dislocation in Bulgarian” In *Organizing Grammar. Linguistic Studies in Honor of Henk van Riemsdijk*, edited by Hans Broekhuis, Norbert Corver, Riny Huybregts, Ursula Kleinhenz, Jan Koster, Berlin: De Gruyter Mouton, 359–364.

Krapova, Iliana, Guglielmo Cinque. 2008. “Clitic reduplication constructions in Bulgarian” in *Clitic Doubling in the Balkan Languages*, edited by Dalina Kallulli, Liliane Tasmowski, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 257–287.

Lindhall, Filippa, Elisabet Engdahl. 2022. “The pragmatics and syntax of pronoun preposing: A study of spoken Swedish.” *Journal of Comparative Germanic Linguistics*, Vol. 25: 169–219. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10828-022-09136-w>

Lundquist, Björn. 2018. “Tått. Mer om de preverbala adverbialens syntax, semantik och prosodi.” *Norsk Lingvistisk Tidsskrift, Årgang 36*: 179–195.

Nyvad, Anne Mette, Ken Ramshøj Christensen & Sten Vikner. 2017. “CP-recursion in Danish: A cP/CP-analysis.” *The Linguistic Review* 34(3): 449–477. DOI: <https://doi.org/10.1515/tlr-2017-0008>

Pentchev, Yordan. 1991. “Nekonfiguratsionni yavleniya v balgarskiya sintaksis.” *Balgarski ezik*, 1991, 6, 521–525 [Пенчев, Йордан. 1991. “Неконфигурационни явления в българския синтаксис.” *Български език*, 1991, 6, 521–525]

Platzack, Christer. 1998. *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*. Lund: Studentlitteratur.

Platzack, Christer. 2009. *Den fantastiska grammatiken: en minimalistisk beskrivning av svenskan*. Lund: Norstedts Förlag.

Platzack, Christer. 2012. “Split topicalization in Swedish and doubling with det 'it.NEUTER'.” *Discourse and Grammar : a Festschrift in Honor of Valéria Molnár*, edited by Johan Brandtler, David Håkansson, Stefan Huber, Eva Klingvall, Lund: Lund University Centre for Languages and Literature, 411–431.

Platzack, Christer 2013 “Spurious topic drop in Swedish.” In *In search of universal grammar: from Old Norse to Zoque*, edited by Terje Lohndal, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 27–50.

Radoev, Konstantin. 2022. “Modeliraneto na shvedskoto izrechenie: nyakoi paraleli mezhdu shemata na Didriksen i X-бар теорията.” XVII nauchna konferentsia na nehabilitirani

prepodavateli i doktoranti vav Fakulteta po klasicheski i novi filologii, 2020: 55–74 [Радоев, Константин. 2022. “Моделирането на шведското изречение: някои паралели между схемата на Дидриксен и X-бар теорията.” *XVII научна конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти във Факултета по класически и нови филологии, 2020: 55–74*]

Rizzi, Luigi. 1997. “The fine structure of the left periphery.” In *Elements of grammar: Handbook in generative syntax*, edited by Liliane Haegeman, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 281–337. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-011-5420-8_7

Rizzi, Luigi. 2004. *The Structure of CP and IP: The Cartography of Syntactic Structures*, Vol. 2, Oxford: Oxford University Press.

Rizzi, Luigi, 2019. “Notes on the map of the left periphery in Danish.” In *The Sign of the V: Papers in Honour of Sten Vikner*, edited by Henrik Jørgensen, Johanna Wood. 489–501. DOI: <https://doi.org/10.7146/aul.348.112>

Rudin, Catherine. 1986. *Aspects of Bulgarian Syntax: Complementizers and Wh-Constructions*. Ohio: Slavica Publishers, Inc.

Tisheva, Yovka, Marina Dzhonova. 2002. “Information Structure and Clitics in TreeBanks.” *Proceedings of The First Workshop on Treebanks and Linguistic Theories (TLT2002), 20th and 21st September 2002, Sozopol, 2002: 231–252.*

Tisheva, Yovka, Marina Dzhonova. 2006. “Stariyat "nov" topik.” *Slavistichni chetenia*, tom: Slavistika i obshtestvo: 231–237 [Тишева, Йовка, Марина Джонова. 2006. “Старият "нов" топик.” *Славистични четения, том: Славистика и общество: 231–237*]

Tisheva, Yovka, Marina Dzhonova. 2007. “За nyakoi slovoredni modeli za topikalizatsia v razgovornata rech.” *Trudove na VTU “Sv. Sv. Kiril i Metodiy”. Filologicheski fakultet, tom: Ezikoznanie, broj:34, kn. 2.: 93–108* [Тишева, Йовка, Марина Джонова. 2007. “За някои словоредни модели за топикализация в разговорната реч.” *Трудове на ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий”. Филологически факултет, том: Езикознание, брой:34, кн. 2.: 93–108*]

Togebly, Ole. 2003. *Fungerer denne sætning? funktionel dansk sproglære*. København: Gad.

Togebly, Ole. 2017. “Formel og funktionel grammatik.” *Nydanske Sprogstudier* 52–53: 107–134

Vikner, Sten, Henrik Jørgensen. 2017. “En formel vs. en funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur.” *Nydanske Sprogstudier* 52–53: 135–168

Vikner, Sten, Ken Ramshøj Christensen & Anne Mette Nyvad. 2017. “V2 and cP/ CP. In *Order and structure in syntax I: Word order and syntactic structure (Open Generative Syntax I)*, edited by Laura Bailey & Michelle Sheehan, Berlin: Language Science Press, 313–324. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1117724>

Vikner, Sten. 1991. “Relative der and other C° elements in Danish.” *Lingua* 84(2–3): 109–136. DOI: [https://doi.org/10.1016/0024-3841\(91\)90067-F](https://doi.org/10.1016/0024-3841(91)90067-F)

Vikner, Sten. 1999. “Ledstillingen i dansk og government & binding.” In *Sætningskemaet i generativ grammatik*, edited by Per Anker Jensen and Peter Skadhauge, Kolding: Syddansk Universitet, 83–110

Vikner, Sten. 2020. “Comparison with Diderichsen's (1946) analysis of Danish clause structure.” *Introduktion til sprogvidenskabens discipliner*, Copenhagen: PhD School, Faculty of Humanities, University of Copenhagen

Vikner, Sten. 2021a. “Den strukturelle asymmetri mellem det indirekte og det direkte objekt i dansk”. In *MUDS 18 – 18. møde om udforskningen af dansk sprog*, edited by Yonathan Goldshtein, Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard, 499–514

Vikner, Sten. 2021b. “Den strukturelle asymmetri mellem et objekt og et efterfølgende PP-komplement i dansk“. *Ny forskning i grammatik*, vol. 28, 157–174. DOI: <https://doi.org/10.7146/nfg.vi28.128789>

Zimmerling, Anton. 2021. “Towards the Definition of the Bulgarian Word Order System.” *Balcania et Slavia*, 1(2): 239–256. DOI: <https://doi.org/10.30687/BES/0/2021/02/005>

ИЗТОЧНИЦИ НА ПРИМЕРИТЕ / SOURCES OF EXAMPLES

Radoev, Konstantin. Personal examples.

Vikner, Sten. 1999. “Ledstillingen i dansk og government & binding.” In *Sætningskemaet i generativ grammatik*. edited by Per Anker Jensen and Peter Skadhauge, Kolding: Syddansk Universitet

Vikner, Sten. 2020. “Comparison with Diderichsen's (1946) analysis of Danish clause structure.” *Introduktion til sprogvidenskabens discipliner*, PhD School, Faculty of Humanities, University of Copenhagen

Vikner, Sten, Henrik Jørgensen. 2017. “En formel vs. en funktionel tilgang til dansk sætningsstruktur.” *Nydanske Sprogstudier NyS* 52-53: 135–168

✉ **Konstantin Radoev, researcher**

ORCID iD: 0000-0003-4499-2323

Department of German and Scandinavian Studies

Faculty of Classical and Modern Languages

Sofia University St. Kliment Ohridski

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, BULGARIA

E-mail: kradoev@uni-sofia.bg